

הרב אברהם בלידשטיין

שבועה על מטמון

הסיפור הראשון – לישה משותפת

הסיפור השני – אם הבנים

הסיפור השלישי – קניא דרבא

סיכום

שלושה סיפורים בחז"ל העוסקים בשבועת הדיינים/הפקדון, משתמשים בציור דומה. הציור הוא הסתתרות הכסף שעליו הדיון, בחפץ אחר, כך שאי אפשר לזהות את הכסף. אף שכל אחד מהסיפורים בא ללמד איזה עקרון ייחודי ביחס לשבועה, יש תוכן אחד שמשותף להם, ומתבטא בציור הנ"ל, והוא - תפקוד השבועה במציאות חמקמקה המסתירה את האמת המשפטית. ננסה להבין את הסיפורים האלו לעומק, ולמצוא משמעויות נוספות של הציור הזה.

הסיפור הראשון - לישה משותפת¹

מעשה היה באישה אחת

שהלכה ללוש אצל חברתה

והיו קשורים בסודרה שני דינרים

התירה אותם ושמה אותם בסודר שלה

ונילושו בעיסה

לקחה פת

והלכה

אמר לה בעלה

תני לי דינרים אלו

הלכה

בקשה אותם מחברתה

אמרה לה

1. שני הסיפורים הראשונים הם תרגום לעברית של הנוסח החז"לי.

תיקבור אותה אישה את בנה אם הם נודעו לה
גרמו העוונות וקברתו
אמרה
אילולי דחשודה בהם לא קברתו
הלכה
תבעה אותם ממנה
אמרה לה
שמא ראית שני דינרים אלו
אמרה
תיקבור אותה אישה את בנה האחר אם ידעה בהם
גרמו העוונות וקברתו
אמר לה בעלה
אין את הולכת לנחמה
נתן לה שני ככרות לחם
והלכה לנחמה
כיון שנבצע הככר
יצאו שני דינרים אלו ממנו
זהו שאנחנו אומרים
בין זכאים בין חייבים
לידי שבועה אל תבוא

[פסיקתא רבתי כב, י' הדברות]

המסר הפשוט והמוצהר של הסיפור הוא – "בין זכאין בין חייבא לידי מומתא לא תיעול". אל תתקרב לשבועה אפילו כשנראה לך שאתה זכאי, דהיינו, שאתה דובר אמת וששבועתך אמיתית. שהרי לעולם אינך יודע את האמת עד הסוף - המציאות חמקמקה. הנה חשבת שאין כאן אלא פת ולהפתעתך גילית שמסתתרים כאן דינרים.

אך יש כאן קושי מסויים - החברה [מכאן והלאה – "האישה" היא בעלת הדינרים, "החברה" היא זו שאצלה לשו, שנשבעה ושבניה מתו] נשבעה שבועת אמת ולא הוטענה כלל על ידי הסתתרות הדינרים. שהרי הדינרים המוסתתרים היו בעצם אצל

האישה. האישה בעלת הדינרים הוטעתה לתבוע שלא בצדק - אבל החברה שנשבעה נשבעה באמת ובצדק, ומדוע לא לבוא לידי שבועה כזו?

העונש שקבלה החברה קשה מסיבה נוספת - היא בסך הכל נשבעה שאיננה יודעת דבר על הדינרים, שתקבור את בנה אם היא יודעת עליהם - והרי באמת איננה יודעת דבר?

אם ניקח את לשון המספר כפשוטו, ניתן לבאר את הקשר בין שבועת אמת לבין העונש באופן הבא: גם אם אתה דובר אמת ושבועתך אמיתית לגמרי, אל תבוא לידי שבועה - כלל. העונש לפי זה הוא על עצם ההעזה להשתמש בשבועה (שם ה' וכל מה שכרוך בזה). אלא שאם כך הסתתרות הדינרים וכל הטעות שמתלווה אליה, שנראים מרכזיים במהלך הסיפור, הופכים למיותרים. שהרי אם המסר הוא התרחקות משבועה, עדיף לדבר על מקרה בו אין טעות בכלל.

נראה לומר שהעונש קשור באיזה שהוא אופן לטעות אודות הדינרים. אולי היה על החברה להיזהר יותר ממה שנזהרה בשבועה (דהיינו לברר, ואם יכולה לברר איננה יכולה לומר שאיננה יודעת דבר על כך, והיא הופכת להיות אחראית על הטעות). הסבר נוסף למוות כתוצאה מהשבועה - כוונת החבירה בשבועה היתה להוכיח שהדינרים אינם אצלה, שהרי נשבעה שבניה ימותו אם היא מסתירה מהאישה מידע אודות הדינרים. הרי זה כאילו אמרה שהיא מוכנה למסור את חיי בניה למען גילוי האמת. ואכן, מות הבנים גורם לגילוי הדינרים. שהרי רק בזכות מוות זה באה האישה לנחם ונפתחו העגולים בפני החבירה. הבנים הפכו מהמחיר שמוכנה לשלם החבירה אם היא יודעת ואיננה מגלה, להיות המחיר שהיא משלמת כדי לדעת.

ההסבר האחרון מפגיש אותנו עם פן נוסף בסיפור - היחסים בין שתי הנשים. הסיפור איננו רק אודות זהירות בשבועה, אלא גם - אולי בעיקר - אודות היחסים בין האישה לבין חברתה, ויתכן שצריך לדון בשבועה כביטוי ליחסים אלו. ננסה כעת להבין רובד זה.

אשה הולכת ללוש אצל חברתה - הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד! לשים יחד, החומרים, העיסה, הידים - כל אלה מתערבבים. הגבולות בין אישה לחברתה

מיטשטשים. אך בסוף, אחרי האפייה, הגבולות יסומנו מחדש, כאשר האישה תקח את פתה ותלך הביתה לבעלה. האישה - בחוסר זהירות? - הניחה את כספה על הסודר, והניחה לו להיבלע בעיסה. כל זה קורה בלי שתשים לב - לפי שהמחיצות בין החבירות הוסרו לזמן. דבר נוסף קורה בלי שהיא שמה לב - היא לוקחת את כספה איתה בעיגול שלה. משהו מערוב הדעת המקורי, משהו מהלישה, נשאר טמון בעיגול. כך, ערבוב הדעת היה אמור לתקן את עצמו. שהרי בסופו של דבר כספה הושב לה.

כאשר המחיצות חוזרות לגובהן המקורי, והבעל (המסמל כאן פער בין הנשים - הוא נעדר אצל החברה) מבקש את כספו, האישה חוזרת לחפש את הכסף אצל חבירתה - במקום ובזמן בו ניטשטשו הדברים. אילו באמת הצליחה לשחזר אחורה את הוויית הלישה, נראה שהיתה מוצאת את הכסף, שכן היתה מחפשת אותו בעיסה המשותפת (היינו, בכל התוצרים של אותה עיסה - ללא הבחנה בין החלק שלה לשל חברתה). אך כאן החזרה חלקית בלבד. האישה מצליחה לחשוף בזכרונה את חוסר הזהירות שלה באיבוד הכסף בזמן הלישה. אך מרגע זה מבחינתה הכסף נמצא אצל החברה, ובחלק של חברתה היא מחפשת אותו. היא איננה מעלה על דעתה שמהו מאותו ערבוב ראשוני נשמר בעיגול שלקחה איתה לביתה. החברה מכחישה כל ידיעה על הכסף, נשבעת בחיי בנה, וזה נפטר. הפער בין החברות הולך וגובר, והאישה מנצלת את מות הבן להגברת החשדות ולבדיקה נוספת. החברה מתחפרת בעמדתה ונשבעת שנית. שוב מכה המוות. נעשה כעת את החשבון - לאישה היו שני דינרים והם אינם, לחבירה היו שני בנים והם אינם. הבעל דוחק באשתו שתלך לנחם את חבירתה. הניחום הזה יכול אולי להתחיל לאחות את הקרע שבין שתי החברות. לוקחת האישה לחבירתה את שני העיגולים שלה. בעזרתם היא תנחם את חבירתה החסרה. לכאורה, ברגע שייקצץ העיגול ייסגר מעגל ביחסים בין שתי החברות. אך בדיוק ברגע הזה יוצאים הדינרים. גילוי הכסף אינו מעמיק את עירוב הדעת. להיפך - הוא חושף את הרגע בו התחיל להיווצר הפער ביניהן, את הרגע בו התחילה האישה לחשוד בחבירתה (שלא בצדק). לכן הגילוי הזה גם חוסם את מחוות הניחומים. אולי כתחליף לניחומים שאינם, בא הלקח מן הסיפור - בין זכאין בין חיבא לידי מומתא לא תיעול - שהוא מעין צידוק הדין.

כיצד יכול כל זה להוות רקע לענישת החברה? לכאורה גם כאן (במישור הכללי יותר של היחסים בין שתי הנשים) האשמה העיקרית היא האישה, שהרי היא זו שטופלת

אשמת שווא על חברתה ועוד ממשיכה לרדוף אותה אחרי מות בנה הראשון? נראה לי שצריך לצרף את התיאור הזה לחומרת השבועה, לאמור: מי שמתקרב לשבועה לוקח על עצמו את הסיכון שאולי יש בסיפור הזה רבדים נסתרים. שלא הכל כפי שהוא נראה על פני השטח. הנה כאן יש מערכת יחסים מורכבת, בתוכה יש זמנים של עירוב דעות וזמנים של הבחנה, ואפילו קרע. האדם נשבע בנקודת זמן מסויימת ורואה רק אותה - אך מתחייב בשבועתו על אמת מוחלטת. כך, החברה נשבעת בנקודת זמן מסויימת ורואה רק את ההבחנה הברורה בינה לבין האשה. מכאן ההנחה הפשוטה שלה, שכל מה שהביאה איתה האשה, היא גם לקחה איתה חזרה. אך היא שוכחת את מה שנסתר מעיניה כעת - את הלישה, הרגעים בהם היה עירוב דעות מלא בינה לבין האשה. בגלל אותם רגעים יכול היה הכסף להיכנס לביתה, ולהפוך שם למשהו אחר, וכך להיעלם, בלא יודעין. במובן הזה, העיגולים שלקחה איתה האישה, לאחר חלוקת הלחם, מסמלים את חזרת ההבחנה הברורה שבין שתי הנשים. ואילו הדינרים המסתתרים בתוך העיגולים מסמלים משהו מעירוב הדעות שנשאר - אך נסתר מעיני החברה הנשבעת.

הסיפור השני - אם הבנים

אותו סיפור, בסגנון מורכב יותר, מופיע במדרש אגדה [מדרש אגדה ויקרא ה', א]:

ועוד אמרו כי בזמן ר' עקיבא היתה אישה אחת
 והיו לה עשרה בנים גדולים תלמידי חכמים
 והיה תורתם אומנותם
 והיתה אימם עשירה ביותר
 יום אחד לא היה בביתה לחם
 ושפחתה הלכה למלאות מים
 אמרה לשכנתה
 שכינתי
 בואי ועשי לי עוגה
 כי עתה ירעבו בני בבית המדרש
 מיד באה שכינתה

ולשה
והיה לה שני דינרי זהב קשור בסודר שלה
והותר הקשר
ונפלו בתוך העיסה
ולא ידעה
כשהלכה לביתה
וחפשה בסודר שלה על הזהב
ולא מצאה
חזרה אצל אם הבנים
אמרה לה
זה יהיה שכרי ממך
שאבוא
ואעשה מה שאת חפצה
וילכו לי שני דינרי זהב בביתך
אמרה לה
חס וחלילה
כי בביתי הלך דבר
עמדו
וחפשו
ולא מצאו
אמרה לה
בחוץ נפלו ממך
אמרה לה
איני יודעת
אלו הדברים בביתך נפלו
אמרה
אם הם בביתי יבוא לי שמועה מבני הגדול
לא השלימה הדברים עד שבא אליה שמועה מבנה כי מת
אמרה לה שכינתה
ראי כחשך ומעלליך
השם נתן לי כי גמולך בבניך הגדול

אמרה
 אם הוא אמת מה שאת אומרת
 ימותו בני כולם
 וכן היה
 באותו היום מתו כולם
 הוליכו אותם לבית הקברות
 והיה על החכמים יום מהומה וחשיכה
 לפי שנפלו עשרה אבירי חכמים
 אחר כך הביאו האשה לבית
 והביאו אותו הלחם שלשה אותה האשה כדי להברות את האבל
 פתח ר' עקיבא
 ברוך דיין אמת שופט בצדק ואמת
 ובירך על הלחם
 ובצע
 והנה השני דינרי זהב יצאו
 אמר ר' עקיבא
 מהו זה
 מיד ענתה אם הבנים בלב נשבר והומה
 אדוני זה הזהב היה סיבת מיתת בני
 וסיפרה לו כל המעשה
 ענה רבי עקיבא ואמר
 וי לנו מיום הדין
 ומה זאת שלא נשבעה אלא באמת
 אירע לה זה
 הנשבע לשקר
 על אחת כמה וכמה
 לפיכך אמר "נפש כי תחטא"

המבנה הכללי של הסיפור דומה, והמסקנה גם היא דומה - אם בנשבעת באמת כך, על שקר על אכו"כ. אבל יש הבדלים רבים בפרטים, ובהם נתמקד. אחרי ההשוואה נחזור וננסה להבין מה משמעות הסתתרות הדינרים בסיפור הזה השני.

ראשית, כאן השבועה איננה ממש באמת - ודאי פחות מאשר בסיפור הקודם, וזאת משתי סיבות: אמנם כוונתה של אם הבנים כנה - כמו בסיפור הקודם, אבל הדינרים באמת אצלה. ועוד - בסיפור הקודם היא נשבעת על אי-ידיעתה ("אי איתידע להו"), ובאמת איננה יודעת (בשני הסיפורים), ואילו כאן היא נשבעת על כך שהדינרים אינם בביתה, ואת זה היא לא יכולה לדעת.

ובכלל, ההתנגשות בין שתי הנשים חריפה יותר, וכל היחסים ביניהן מורכבים יותר, מאשר בסיפור הקודם. אחת עשירה ביותר, שעשרת בניה אבירי חכמים, שאין זה לכבודה ללוש כששפחתה איננה. ושכנתה - שמעלתה לענין זה כמעלת השפחה, כנראה, ושכל רכושה - אותם שני דינרים. לכן השכנה קשרה דינריה בסודרה, ורק בלא ידיעתה הותר הקשר ונפלו הדינרים - בסיפור הקודם האישה התירה את הדינרים מדעתה והניחה אותם ע"ג הסודר, ונילושו בעיסה. השכנה באה "מיד" ללוש עבור העשירה - ולא שתי חברות שלשות יחד. לכן השכנה מרגישה שמגיע לה איזשהו שכר עבור הלישה - "זה יהיה שכרי ממך שאבוא ואעשה מה שאת חפיצה וילכו לי שני דינרי זהב בביתך", ולכן גם מרגישה שנעשה פה עוול. העשירה מתנערת - "חס וחלילה כי בביתי הלך דבר". אמנם היא מחפשת יחד עם שכנתה, אבל מכאן והלאה מתחיל פיצול שאין חזרה ממנו. בסוף החיפוש המשותף אומרת העשירה בנחרצות - "בחוץ נפלו ממיד". מטרת החיפוש מבחינתה היתה לנקות את ביתה ואת שמה מממון אחרים. ברגע שיש וודאות שהדינרים נפלו בחוץ, היא פטורה מלהמשיך לסייע בחיפוש. מתגלה למפרע שהחיפוש היה משותף רק למראית עין, ולכל אחת היו מטרות משלה. מכאן נמשך הסיפור באכזריות - השכנה שמחה לאידה במות בנה גדול, ומרגישה אפילו שבכך קבלה איזו תמורה או פיצוי ("השם נתן לי כי גמולך בבניך הגדול"). העשירה נגררת להישבע עוד, עד שכל בניה מתים.

בסיפור הזה ישנו מוקד נוסף, רב-עצמה, שאיננו מופיע בסיפור הקודם: בית המדרש. הסיפור מתחיל בזמן ר' עקיבא, ומסתיים בנוכחותו בהבראת האבלה. פותח בהאכלת עשרת הבנים, תלמידי החכמים הרעבים, ומסתיים במותם - ובאכילת הלחם שהוכן עבורם, שהפך לסעודת הבראה לאמם האבלה. האמא העשירה נשבעת בבנה הגדול - אחד מאותם תלמידי חכמים, והאבל בסופו של דבר איננו רק, או בעיקר, של האמא, אלא של עולם התורה - "והיה על החכמים יום

מהומה וחשיכה לפי שנפלו עשרה אבירי חכמים". האמא סבילה ועולם התורה פעיל – "הוליכו אותם לבית הקברות, הביאו האישה לבית, פתח ר' עקיבא, בירך על הלחם, בצע" [רק כשיוצאים דינרי הזהב חוזרת האישה לפעולה - "מיד ענתה אם הבנים". נראה שזה כיון שכאן מתגלה לעיניה משהו שידעה כבר איזה זמן בסתר ליבה - סיבת מיתת בניה].

ונראה לומר על פי זה, שהמתח בין שתי הנשים איננו רק כלכלי. העשירה מבקשת את עזרת שכנתה "כי עתה ירעבו בני בבית המדרש". נראה שהיא פונה לא רק לרגש האנושי של שכנתה, אלא גם לרגש הדתי. ואולי זה העמיק את הציפיה של השכנה לשכר, ואת התסכול כשקורה ההיפך - "זה יהיה שכרי ממך שאבוא ואעשה מה שאת חפיצה וילכו לי שני דינרי זהב בביתך". לכן עוקצת השכנה את העשירה כשאומרת "מה שאת חפיצה". הרי זה בעצם היה חפץ פרטי שלך ולא לשם שמים. שבועת העשירה בבניה מהווה בירור לא רק בכך שמוכנה לסכן את חייהם אם איננה דוברת אמת, אלא גם בצורה כללית יותר - היא נשבעת בבית המדרש. מעין נקיטת חפץ - אלא שבמקום ס"ת וכדומה נוטלת העשירה את אבירי החכמים הלומדים בבית המדרש. שוב, העשירה נוטלת גיבוי מבית המדרש. כפי שראינו, בית המדרש גם שותף פעיל באבל. אלא שכאן יש אירוניה - ר' עקיבא פתח "ברוך דיין אמת שופט בצדק ואמת". אם מות הבנים הוא צודק ואמיתי, משתמע שבועת העשירה לא היתה באמת. אלא שהעשירה שנסמכה כל כך על בית המדרש עד כאן, אינה יכולה להתנער ממנו כעת.

מה משמעות הסתתרות הדינרים, כאן, בסיפור הזה?

ראשית, במישור היחסים בין העשירה לשכנה: דינרי הזהב של השכנה הבלועים בתוך העיסה של העשירה הם הטינה של השכנה כלפיה, המוסתרת בהתגייסותה ללוש עבור בניה. הטינה הזו נבנית מפער כלכלי וחברתי, מעבודה ללא תמורה, מהסתמכות העשירה על בית המדרש, ולבסוף מאבדן הדינרים בביתה. העלמותם בעיסה היא התעלמות העשירה מטינה זו - שיש בה משהו מן הצדק. ביציאתם מהלחם בזמן סעודת ההבראה נחשף הפגם המוסרי של העשירה לעיני ר' עקיבא.

שנית, ביחס לבני בית המדרש: דינרי הזהב מקבילים גם לבני העשירה. הקבלה זו נרמזת במה שאומרת העשירה לבסוף "אדוני זה הזהב היה סיבת מיתת בני". דינרי הזהב נפלו בבית העשירה, אבירי החכמים נפלו בבית המדרש. אולי דינרי הזהב נפלו בחוץ? יתכן. במקביל יתכן גם שאבירי החכמים נפלו לא כבני בית המדרש, אלא כבני אימם העשירה שאיבדה את חייהם בלשונה. דינרי הזהב אבדו לשכנה כשדאגה למחיה לבני העשירה - והם נמצאים שוב, כשבני העשירה קבורים. הלחם שבו מסתתרים דינרי זהב, משקף פגם באופן שבו בני בית המדרש ניזונים. דינרי הזהב נמצאים בעיסה ובלחם אך אינם בלולים בהם, וברגע שהלחם נבצע הם יוצאים ואומרים את שלהם. כך העשירה השייכת לבית המדרש דרך בניה, איננה בלולה בבית המדרש מבחינת התנהגותה, וברגע של הקנטה, יוצא המרצע מן השק.

לבסוף, ביחס לשבועה: הסתתרות הדינרים בלחם גורמים לטעות, ראשית מצד השכנה שהשאירה אותם בלחם, ואח"כ מצד שתי הנשים שלא מצאו את הדינרים. הרושם המוטעה, שהדינרים אינם, מתפרש ע"י כל אחת מהנשים בצורה אחרת: העשירה למדה מכך שהדינרים נפלו לשכנתה בחוץ, והשכנה אומרת "איני יודעת אלו הדברים בביתך נפלו", אמירה שבצרוף להעדר הדינרים מהווה האשמה חריפה כלפי העשירה. לבסוף העשירה נשבעת פעמיים שבועה שאיננה נכונה - אם גם בתום לב, שהרי סבורה בטעות שהדינרים אינם בביתה. אבל הסתתרות הדינרים בלחם אינה רק הגורם לטעות של העשירה ביחס למיקומם. הם גם מטאפורה לחוסר תום הלב של העשירה. הלחם התמים למראה (שמבטא את השתתפות השכינה בהזנת בני בית המדרש), מסתיר בתוכו את הדינרים (שמבטאים את מה שהשכינה נתנה שלא מרצון לעשירה). בדומה לזה, החזות העניינית של השבועה כאן, כאילו שכל עניינה לברר באופן אובייקטיבי את מיקום הדינרים בהתדיינות שבין העשירה לשכנתה, מסתירה מאחוריה את החשדנות, הכעס והכאב.

הסיפור השלישי - קניא דרבא

נדדים כה ע"א

ההוא גברא
דהוה מסיק בחבריה זווי
אתא לקמיה דרבא

א"ל ללוה זיל פרע לי
 א"ל פרעתיך
 א"ל רבא א"כ זיל אישתבע ליה דפרעתייה
 אזל ואייתי קניא [= קנה. מקל הליכה]
 ויהיב זוזי בגויה
 והוה מסתמיך ואזיל
 ואתי עליה לבי דינא
 אמר ליה למלוה
 נקוט האי קניא בידך
 נסב ס"ת
 ואישתבע דפרעיה כל מאי דהוה ליה בידיה
 ההוא מלוה רגז
 ותברה לההוא קניא
 ואישתפיך הנהו זוזי לארעא
 ואישתכח דקושטא אישתבע

הנה, גם כאן הכסף מסתתר בחפץ אחר, ועי"ז מתאפשרת טעות. אלא שכאן ה"טעות" היא הטעיה, יזומה ע"י הנשבע, ומצילה אותו משקר. אולי זו הסיבה לכך שאין כאן עונש. מצד שני כאן גם בלי עונש א-לקי ההטעיה מתגלית, כלומר מערכת השבועה מוכיחה את יעילותה. אולי צריך לומר דרך כלל: כשהאדם נשבע בתום לב - השבועה שלו מזמינה לתמונה כח בירורי א-לקי, שפועל לפעמים בדרך של עונש וייסורים, ומגלה את האמת. כשהשבועה איננה בתום לב, כח כזה איננו נכנס לתמונה, אך במקומו יש כח פשוט בהרבה שמגלה את הזיוף המכוון: האדם שכנגד שיודע שיש כאן זיוף.

גם בסיפור זה, נפנה להבנה מפורטת של הסיפור כדי לקבל פירוש מדוייק יותר להסתתרות הכסף בקניא.

בשלב הראשון המלווה תובע מהלווה, בפני רבא. הלווה טוען שפרע כבר, וכאן רבא נכנס לתמונה ודורש מהלווה שיישבע למלוה. במהלך כל הדיון יד הלווה על התחתונה, וכך הוא יוצא מלפני רבא - מובס, לכאורה. הוא חוזר (לבית הדין, כנראה) כשהוא נשען על קנה. הקנה אמור לעזור לו להתגבר על נכות פיזית, ולכן גם

מבטא את אותה הנכות. הכל מרחמים על הצולע, ואולי יש כאן גם מטאפורה לצליעה של הלווה בדין - בעיני המלווה לפחות. ברור לו שהלווה יבוא כעת לשלם, שהרי מי יעיז להישבע לשקר? הלווה מושיט את הקניא למלווה. כאן מתרחשים שני דברים בו זמנית. מצד אחד יש כאן העצמה של צליעת הלווה מול נצחון המלווה. בנתונים האלה המלווה איננו יכול שלא להיענות לבקשת הלווה שיחזיק את הקניא. מצד שני, החזקת הקניא בידי המלווה סוללת את הדרך לשבועת הנצחון של הלווה, גם טכנית (יכולת לאחוז בס"ת) וגם מהותית (יכולת להישבע אמת בלי לשלם ממש). במסירת הקנה יש סתירה בין שני הצדדים האלה, וסתירה זו מקבילה לשני הפנים של הקנה - הגלוי (חולשתו של הלווה) והחתום (הכסף הטמון בתוכו, שהוא כוחו של הלווה). בעצם בכל קנה שעליו נשען אדם צולע יש שני פנים: הקנה מבטא את חולשתו אבל גם מהווה פיצוי על חולשה זו. לצולע יש חוזק מסויים שאין לאדם רגיל. פיסית - יש לו על מה להישען ובמה להכות, וחברתית - יש לו במה לערר דאגה. אצל הצולע המתחזה, החולשה השקרית מגייסת לטובת הצולע עצמה שאינה מגיעה לו באמת.

כעת, ביד שהתפנתה מהקניא, נוטל ה"צולע" ס"ת ונשבע שפרע כל מה שהיה בידו. כאן נוצרת הקבלה נוספת, חריפה - בין החזקת הקניא לבין החזקת ס"ת. הקניא מעיד על מי שמחזיק אותו שהוא צולע ומסכן. הס"ת מעיד על מי שמחזיק אותו שהוא דובר אמת. כשם שהעדות של הקניא תלויה בהנחה נסתרת שאיש לא יתחזה לצולע כדי לקבל את הרווחים הנלווים לצליעה, כך העדות של סה"ת תלויה בהנחה שאיש לא ישבע בנקיטת חפץ אלא אם אמת בפיו. הלווה רוקן כאן את ההתחשבות בחלש מתוכו - ובו זמנית רוקן גם את החזקת סה"ת מתוכנה הערכי. אבל כל זה אינו ידוע עדין לאיש.

נחזור לרגע לשבועה של הלווה - שפרע כל מה שהיה לו בידו. במובן מסויים זה נכון - הכסף נמצא בתוך הקניא, אצל המלווה. אבל מלבד הלווה והקב"ה, הכל סבורים שאין כאן כסף אלא רק קניא, שמוחזק ע"י המלווה עבור הלווה, מפאת חולשתו. הלווה מצליח להסיט את תשומת הלב מהקניא (ואולי גם מהשבועה) ל"נכות" שלו, ובאותו זמן להשחיל את הכסף לידי המלווה. וכל זאת בזכות העמדה הנחותה של המלווה שמחייבת אותו להחזיק את הקניא עבור הלווה. כאן גם נקודת החולשה

של שבועת הלווה - היות וכל כך ברור שהקניא מוחזק עבורו, קשה לראות בכך פירעון של ממש.

ההוא מלווה רגז. מבחינתו הוא יודע שהלווה משקר בשבועתו, וזאת בזמן שהוא (המלווה) נאלץ להחזיק עבורו את הקניא, מתוך נאמנות לצליעת הלווה. עד עכשיו הסתיר המלווה את רוגזו תחת מעטה של רחמים מאולצים. אך כעת רוגזו פורץ. וזה מקביל כמובן למה שיקרה לקניא - מעטה הצליעה יישבר ותחתיו תתגלה ההערמה.

תברא לה הוא קניא - במקום לכלות זעמו בלווה ה"צולע", פונה המלווה לייצוג שלו שבידו - לקניא. מה שעד עכשיו החזיק עבורו בנאמנות, הוא שובר עכשיו בחמת זעם. הזעם הצודק של המלווה לא רק שובר את הקניא, אלא גם חושף את הכסף שבתוכו, ואת נכלי הלווה.

מה משמעות הסתתרות הכסף כאן? נראה שהכסף שבקניא מייצג את האמת, והקניא - את יכולת האדם להסתיר את האמת הזו (המשפטית, הפלילית - או הנפשית, דהיינו - אודות כוונותיו) מאחורי מסך חברתי. שהרי הקניא מילא את ייעודו (העברת הכסף בסתר לידי המלווה) בזכות המטען המוסרי-חברתי שהוא נושא כמשענתו של הנכה. יכולת זו מתגלה כמוגבלת. כאשר יש פער גדול מדי בין האמת לבין מה שנראה לעין, המוסכמה החברתית לא מצליחה עוד להסתיר את האמת, והיא קורסת בפני ידיעתו של בעל הדבר.

סיכום

אנסה עכשיו לשרטט קו כללי מתוך שלושת הסיפורים.

שבועה עומדת תמיד מול מציאות חמקמקה, מרובת רבדים. היא נבחנת ביכולתה לחשוף את מה שמסתתר במציאות ואינו גלוי על פני השטח. בסיפור הראשון השבועה מתגלה במלוא כוחה הנוקב והמייסר. אף שהנשבעת נשבעה בכנות, ושבועתה היתה גם אמיתית, היא מתעלמת מרגעי ערפול וערבוב. מערכת השבועה כוללת ענישה, וזו חושפת את חוסר הידיעה וחוסר הזהירות של הנשבעת. בסיפור השני השבועה (שוב, מכח העונש שנתון בשבועה) חושפת את העיוות שבמערכת היחסים שבין הנשים - עיוות שאינו גלוי לעין במבט ראשון. בסיפור השלישי השבועה חושפת את חולשתה היא - את האפשרות לנצל אותה באופן ציני. אך ברגע שחולשה זו נחשפת, השבועה זוכה שוב בכח מסויים. אחרי הסיפור הזה כבר לא נהיה תמימים, ולא ניתן שינצלו את השבועה, אך נמצא בתבונה את ההקשרים בהם השבועה משכנעת אותנו בכנות הנשבע, ושם ניתן לה לפעול.